

Bűn és bűnhődés

Messalina megjelenítése Tacitus Annalesében

Magdus Tamás

ELTE BTK Ókortörténeti Tanszék

A principátus és Tacitus

Tacitus egy igen érdekes és kettős szerepet foglal el a principátus történetében. A II. században írt művében több mint egy évszázadra visszatekint a principátus rendszerére, olyan emberek uralmára, akik egyeduralkodók voltak és ezt köztársasági álcába bújtatták. A *res publicában* a senatori osztály uralta Róma és a birodalom közigazgatását és hadseregét. Tacitus idejére ez már gyökeresen megváltozott, a senatus ülésezett, magistratusokat ők választották, de az irányítás, különösen a legiók és a provinciák felett, már kicsúszott a kezükből. Hosszú időbe telt, hogy az egykori uralkodóosztály megtalálja politikai helyét az új rendben. Az eredeti senatori családok kihaltak vagy meggyilkolták őket, egyre inkább a császár által kiválasztott itáliai *homo novusok* és a tartományok romanizált elitjéből kikerülő senatorok, katonai előjárók szorították ki őket a helyükről. Sokan készek voltak fenntartani az államszolgálat ősi hagyományát, de hiányoztak a politikai tapasztalatok és az előkelő származású család. Hasonló lehetett Tacitus esete is, aki vagy Galliából vagy valamelyik észak-olaszországi tartományból származhatott. A principátus alatt senator lett, Rómában ismert *orator*, *consul suffectus* és tartományi kormányzó.¹ Amikor Tacitus a principátus legkorábbi generációinak történeteit mondja el, akkor egy összetett szempontsor alapján dolgozik. Egy senator, aki egy olyan társadalmi csoport tagja, akiknek hatalmát a princeps erősen korlátozza.

Claudius császár esetében Tacitus egy olyan történetírói hagyományt dolgozott fel, amelyben a princeps tudálékosnak, testileg és szellemileg fogyatékosnak, egyszóval uralkodásra alkalmatlannak állították be. Ezt tetézi állítólagos befolyásolhatósága, hiszen szabadosai és aktuális feleségei uralkodnak felette.² Külön vita tárgyát képezi az, hogy Claudius milyen adminisztratív változásokat vezetett be, hiszen jelentősen kibővítette a császári kormányzat hatókörét a senatorok rovására. Itt kell figyelembe vennünk azokat a szabadosokat, akik az általunk tárgyalt Tacitus történetben fontos szerepet játszottak. Más római előkelőhöz hasonlóan a császárok is rabszolgáikra és

¹ Tacitus életéről bővebben lásd: (Syme 1958: 59–74)

² Suet, Claud. 29.

szabadosaikra bízták vagyonukat és üzleti ügyeiket. Claudius esetében a közigazgatás és a pénzügyekkel foglalkozó bürokrácia magjává váltak ezek az emberek. (Millar 1992: 70)

Tacitus *Annales*ében Claudius uralkodásának első hat évéről nem tudunk meg semmilyen információt. Az első mozzanat a kétszeresen consulviselt Decimus Valerius Asiaticus tárgyalása, amelyet szokatlan módon nem a senatus előtt, hanem a császár hálószobájában tartanak meg és jelen van maga a princeps és felesége is.³ Messalina arra kényszerítette Suillius senatort és fiának Britannicusnak oktatóját, Sosibiusot, hogy vádolják be Asiaticust különféle bűncselekményekkel, azzal az indokkal, hogy hatalma és gazdagsága fenyegeti a trónt. Tacitus beszámolójában a valódi mozgatórugók a féltékenység és a kapzsiság. Úgy véli, hogy Asiaticusnak az a Poppaea Sabina volt szeretője, aki kapcsolatban állt Messalina egyik szeretőjével, egy Mnester nevű színésszel és néhány kiválóan gondozott kertre is vágyott a császár felesége, amelyek történetesen a vádlott férfi tulajdonában voltak. Asiaticus végül a császár kegyéből öngyilkosságot követhet el, míg Messalina, a férje tudta nélkül beszéli rá Poppea Sabinát az öngyilkosságra. Annak a római lovagrendűnek is megkellett halnia, aki Mnesternek és Poppeának adta házáat találkozóik lebonyolítására. Tacitus írása azzal folytatódik, hogy Messalina viszonyba kezd Gaius Siliusszal. Ennek az új szerelemnek a következményeként a császárné elűzeti Silius feleségét, azonban Claudius semmit sem tud az ügyről. Silius házasságot javasol Messalinának és Claudius fiát, Britannicust örökbefogadná és biztosítja Messalinának a hatalmát. Amikor Claudius Ostiába megy, Messalina és Silius házasságot kötnek. Tacitus szerint a császár köre megrémült az esetleges államcsíny lehetőségétől. A szabadosok gondoskodtak arról, hogy Claudius megtudja Messalina és Silius házasságát és Tacitus szerint:

„Közismert dolog: Claudius olyan rémület fogta el, hogy ismételtelen kérdezte, ő-e a hatalom birtokosa, és Silius magánszemély-e?” (Tac. ann. 11.31.)⁴

Tacitus narrációja oda-vissza húzódik a férj és a feleség között. Claudius visszatér Rómába, elkerüli a közvetlen konfrontációt Messalinával, visszafelé megerősíti a hadseregnél a helyzetét, meglátogatja Silius házáat, majd levezeti Messalina korábbi szeretőinek tárgyalását. Messalina a maga részéről egy vad ünnepséget szervez, azonban amint megtudják, hogy a princeps közeledik, elmenekülnek. Amikor megérkezik a hír Claudius visszatéréséről, a vendégek szétszóródnak

³ Az egész történetet lásd Tac. ann. XI. 1–3.

⁴ Minden Tacitus szöveghelyet Borzsák István fordításában közlök.

és Messalina túlélés céljából szervezkedni kezd. A történet vége jól ismert, Narcissus által küldött katonák a Lucullus-kertekben meggyilkolják, azelőtt, hogy öngyilkosságot követett volna el.

Problémák a szöveghellyel

Ezekben a Claudius uralkodásáról szóló fejezetekben egy házasságtörő, kapzsi, telhetetlen asszony és a hatalomért sóvárgó felszabadított rabszolgák határozzák meg az eseményeket. A császár nem képes önálló fellépésre, passzív, manipulált és összezavarodott. A senatorok a női vágy egyszerű eszközeinek vagy talpnyalóknak vannak beállítva. A senatori rend ilyen irányú negatív bemutatása nyilván problémákat vet fel Tacitus narrációjával kapcsolatban, azonban ez társadalomtörténetileg megideologizálható. A principátus kialakulásával egy új társadalmi réteg is megerősödött, a *homo novus*oké. Nem patricius származású, új embereket semmilyen hátrány nem érte a császári rezsim eljövételével, ellentétben az arisztokratákkal és a senatorok többségével. Nem kellett szégyellniük alacsonyabb származásukat, hiszen ezek az emberek tudatában voltak annak a lehetőségével, hogy a római társadalom legmagasabb szintjeire juthattak el. Nem fordultak a dicső köztársasági múlt felé, hiszen teljes mértékben elégedettek voltak az új rendszerrel, amelyről komolyan úgy vélték, hogy egy sokkal jobb korszak hajnala. (Noè 1984: 95) Büszkék voltak a birodalomra, amely nagyságának ők is részesei lehetett, tisztességesnek és megfelelőnek tartották. Tacitus sokkal inkább egy olyan réteg felkapaszkodását észlelte, akik igyekeztek közel állni ahhoz, aki a hatalom birtokosa volt. Erre jó példa leírásában Suillius, Vitellius vagy éppen a felszabadított rabszolgák.⁵

Bár más beszámolók szerint Messalinának nem sok része volt Asiaticus bukásában, azonban Siliussal való házassága is problémás⁶, de Tacitus a történetet egy senatori hagyomány keretein belül dolgozza fel. (Martin 1981: 150–151) Egyes szakirodalmak feltételezték, hogy ez az elbeszélés magában foglaló politikai helyzetet a szexuális dezinformációval burkolták, amelyet a megfelelő kritikai érzékkel lefejtethetünk. (Joshel 1995: 60–51) Azonban ezt a másik irányból is megközelíthetjük.

Ha Messalina szavainak, motivációjának és cselekedeteinek értelmezésére teszünk kísérletet, akkor egy általános problémával találjuk szembe magunkat, az ókori művek szereplői a férfi szerzők

⁵ Talán nem túlzás bekapcsolni ezen a ponton az *avaritia*, de különösen az *audacia* fogalmát, amit itt most, terjedelmi korlátok miatt, nem fejthetünk ki bővebben, de a fogalmak magyarázatához, vizsgálatához és ezen definíciók ellentétpárjával való összehasonlítását lásd, (Hegyí W. 2018: 63–72)

⁶ Suetonius Claudius 26.

retorikai stratégiáitól függenek. (Syme 1981: 48) Különösen fontos lehet ez Messalina alakjának értelmezése szempontjából, mivel az ókori források nem feltétlenül megbízhatóak a szexuális magatartás terén. (Joshel 1995: 60–51) A házasságtörés és a szexuális kicsapongás az egyik legalapvetőbb közhely a politikai retorikában. (Edwards 1993: 35–36) A római források következetlenségeit és logikai hibáit a szakirodalom ezektől megszabadulva egy olyan történetet állítanak össze, amely kielégíti a modern tárgyilagos igényeket. Egyes esetekben a szexuális tevékenységeket szó szerint politikai tevékenységgé alakították, mint hogy a szerelemesek politikai szövetségesek is. (Levick 1975: 33) Levick, aki elutasítja Messalina nimfomániás ábrázolását, véleménye szerint az ókori rómaiak a szexet használták fel valakinek a kompromittálásra és a női vágyat a politikai manipuláció eszközeként állították be. (Levick 1990: 56) Ez a folyamat ugyanakkor a modern történészeket összezavarja a narratívák vizsgálatakor, amikor cselekedeteket, szavakat rendelnek olyan történelmi alakokhoz, amelyeket a szexualitás és a hatalom kettőse leng körbe. A római irodalom ilyen jellegű diskurzusai figyelmen kívül hagyják a tényeket és az események rekonstrukciói továbbra is szexuális értelemben működnek, vagyis a nők passzív áldozatokká vagy aktív gonoszokká lesznek. (Levick 1990: 56)⁷ Valójában egy retorikai stratégiáról beszélhetünk, amelyet Tacitus császári hatalom ellen használt fel, hogy így reprezentálja a rendszer negatívumait, ellentmondásait. (Joshel 1995: 56) Messalina lényegében csak egy eszköz, amivel az *auctor* egy gyenge Claudius akar létrehozni és ennek következménye Messalina romlott történelmi bemutatása, alakjának értelmezése.

Feleségének házasságtörése megzavarja azt, hogy Claudius censori teendőit ellássa, így hivatalos feladatai triviálisnak tűnnek, nem vehetőek komolyan egy ilyen történet keretében. (Ryberg 1942: 404) Claudius a *ensor*, a közerkölcs döntője, akinek a *regimen morum* alapján a római polgárok köz- és magánéletének legfőbb őrévé kellett volna válnia, otthoni erkölcsstelenséggel bír, beszél Róma régi erkölcséről, de nem ismeri a saját otthonában zajló ügyeket.⁸

„A tulajdon házasságáról mit sem tudó és censori ténykedéssel elfoglalt Claudius pedig szigorú rendeletekben róttá meg a nép színházi szabadosságát, amiért Publius Pomponius volt consulra (aki színpadi költeményeket írt) s

⁷ Messalina olyan diskurzusban marad, amely vagy saját vágyainak foglyul ejtve ábrázolja, vagy mások vágyait manipulálva. A sztereotípiákról és a női szexualitás ábrázolásának politikájáról lásd: (Rutland 1978: 15–29)

⁸ A terjedelmi korlátok miatt nem vizsgálhatjuk kimerítően a *regimen morum* és a *ensor* erkölcsi ítélkezését. Bővebben lásd: (Hegyí W. 2018: 89–107)

előkelő asszonyokra gyalázkodó szavakat szórt; és törvénnyel fékezte meg az uzsorások kíméletlenségét: szülői fennhatóság alá tartozó fiataloknak ne adhassanak kamatra olyan kölcsönt, amely a szülők halálakor fizetendő meg...” (Tac. ann. XI. 13.)

Tacitus azt akarja bizonyítani, hogy Claudius egy uralkodásra alkalmatlan ember, akit a felesége és a szabadosai irányítanak, így sokszor értelmetlen és valószínűtlen elemek kerülnek Messalina jellemzésébe. (Levick 1990: 61–67) Ha megvizsgáljuk a Valerius Asiaticus megbuktatására irányuló vádakat, akkor láthatjuk, hogy Tacitusnak egy szerteágazó diagrammot kell lerajzolnia, ha ábrázolni akarja azokat, akik szexuális kapcsolatban voltak. Asiaticusnak Poppaea Sabina volt a szeretője, aki Mnester színésszel hált, aki pedig Messalinával állt gyengéd kapcsolatban. Messalina kapzsiságának szemléltetésére Tacitus leírja, hogy meg akarja szerezni azon ápolit kerteket, amelyek Asiaticus tulajdonában vannak. Egy igazán különleges szóképet használ, *hortis inhians*⁹, „száját tátja” a kertekre.¹⁰ Ez a szófordulat megismétlődik később is Tacitus munkájában, még hozzá a princeps következő feleségénél, Agrippinánál, aki Messalinához hasonlóan szintén kertekre áhítozott.¹¹ Syme szerint a *hortis inhians* kifejezést Tacitus megfelelően alkalmazza, mint az asszony kapzsiságának megjelenítését. (Syme 1981: 48) Messalina Siliusszal való házassága annyira hihetetlen, hogy Tacitus maga is mentegetőzik.

„Jól tudom, mesébe illőnek fog látszani már az is, hogy akárki ember fiában ennyi biztonságérzet lakozhatott, - olyan városban, amely mindent tud és semmit el nem hallgat, - hát még hogy a kijelölt consul a császár feleségével, előre bejelentett napon, hiteles tanúk közreműködésével, tulajdonképpen gyermekek világra hozása céljából házassági szerződést köthetett, és az asszony meghallgatta a tanúk ünnepi ígéit, magára öltötte a leplet, áldozott az isteneknek; helyet foglaltak a vendégek társaságában; csókok, ölelések; s

⁹ Tac. ann. XI.1.

¹⁰ Tac. ann. XI.1. ...*nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum eius credidit, pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo cooptos insigni magnificentia extollebat, Suillum accusandis utrisque immittit.* Borzsák István fordításában: ...*minthogy Valerius Asiaticust, a kétszer volt consult, hajdani szeretőjének hitte, egyben pedig a még Lucullustól kezdett és Valeriusától ragyogó pompával szépítgetett kertekre is sóvárgott, Suillium mindkettő bevádolására uszítja.*

¹¹ Tac. ann. XII.59. *At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum opibus inlustrem hortis eius inhians pervertit accusante Tarquutio Prisco.* Borzsák István fordításában: *Claudius viszont kegyetlen intézkedésekre kényszerült ugyancsak Agrippina mesterkedésére, ki a gazdagságáról híres Statilius Taurust - a kertjeire áhítozván - Tarquitius Priscus vádja alapján romlásba taszította.*

végül teljes házastársi szabadságban töltött éj. De semmit sem költöttem az elcsodálkoztatás kedvéért, hanem az öregebbektől hallott s leírt tényeket adom elő.” (Tac. ann. XI. 27.)

Beszámol az állítólagos házasságáról, vad összejövételről, elmondja saját elbeszélő eszközeinek hatásait és olyan bizonyítékokat terjeszt elő, amelyet más szöveghelyén kritikusan kezel.¹²

Tacitus Messalinájának szexualitása vezet oda, hogy a szerelmesek/összeesküvők Claudius uralmát akarják megdönteni és helyére Siliust akarják princepsse tenni, bizonyos verziókban Britannicus régensévé. (Levick 1990: 64–67) Bár Tacitus elbeszélésében a császárné az, aki kezdeményezi a kapcsolatot, motivációja szexuális jellegű. A narratívának ez a felépítése ellentmondásos Siliust eredményez, passzív és lemondott szeretőként láthatjuk, aki eleinte fél attól, hogy kiderül a titkos kapcsolat, később mégis aktív alakítója lesz a cselekménynek azzal, hogy házasságot javasol. Ugyanakkor, ha jobban megnézzük Tacitus leírását, az úgynevezett összeesküvők nem túl felkészültek és nem is aggodalmaskodnak tettük következményei miatt. Ehelyett Tacitus egy bacchanalia jellegű eseményt ír le, amellyel próbálta elmélyíteni, a császárné amúgy is elég rossz hírnevét. Levick szerint Tacitus narratívájában a házasság a korlátozott célokat szolgáló politikai trükk. (Levick 1990: 66–67) Azt sugallja, hogy a császári udvaron belüli küzdelem arra készítette Messalinát, hogy kapcsolatot keressen a senatori renddel, akik együttesen arra törekedtek, hogy visszanyerjék az irányítást a szabadosoktól Claudius felett. Ebben az olvasatban a szertartás csak egy imitálás volt, amely bizonyította Messalina elkötelezettségét Silius által vezetett senatoroknak. De ugyanakkor fel kell tennünk a kérdést, hogy mi a baj a Silius és Messalina által vezetett felkeléssel? Miért nem mártírokként ír róluk Tacitus? Az egyik legfőbb oka az összeesküvők célja volt, az egyeduralom megszerzése. Két kapzsi, hatalomhajhász embernek, mint ahogy ábrázolja őket a szerző, nem lehetett célja a köztársaság visszaállítása, hiszen ez kontraproduktív is lehetett volna, mivel visszahatna a *res publica* eszményére. A másik probléma Gaius Silius származása és politikai szereplése. Az előbbiről szinte semmit sem tudunk, mondhatni homályba vész. Biztosan csak apját tudjuk azonosítani, az idősebb Gaius Siliust és Syme valószínűsíti, hogy nagyapja, talán, Publius Silius Nerva, a Kr. e. 20. év consulja. (Syme 1939: 362) Azonban ennél tovább nincs, nem tudunk ősi patrícius felmenőket, a család által végrehajtott dicső tetteket felsorolni. Feltételezhető, hogy Publius Silius Nerva *homo novus*ként felemelkedett Augustus uralma idején és ez meg is

¹² Tac. ann. I.76., III.16., IV.10-11. XIV.58.

magyarázná Tacitus ellenszenvét. A legnagyobb gond azonban Messalina személye, hiszen ő egyértelmű haszonélvezője a princepsi hatalomnak, sőt vissza is él a saját nem hivatalos hatalmával. Az, hogy befolyásol és hatalmat gyakorol, nem fér bele a római képbe, hiszen egy asszony akkor sem rendelkezhetett valós politikai hatalommal, ha a princeps felesége volt. Az pedig, hogy ezáltal férfiakat buktat meg és férfiak hatalmát kívánja megdönteni, egyszerűen feldolgozhatatlan volt Tacitus számára, így mindenképpen meg kellett halnia.

Noha Levick alaposan feltárja Tacitus beszámolóját és annak következetlenségeit, azt feltételezi, hogy Tacitus szexuális kapcsolatokról szóló elbeszélésében vannak politikai tényezők és a politikai problémákat Silius és Messalina kapcsolatával akarják megoldani. Módszere implicit módon Messalinát mint aktív politikai tényezőt hozza létre, akinek racionális politikai számításai vannak. Ugyanakkor Sharpe rámutat, hogy Tacitus történelemírása nem képes befogadni a női hatalmat és vágyat, másrészt a nemi korlátozásokkal és a szexuális alárendeltséggel dolgozik. (Sharpe 1993: 11)

Tacitus Messalina-konstrukciója

Mint bármelyik a princepssekkel, vagy azok családtagjaival kapcsolatos reprezentáció kulcsa a mértéktelenség. Messalinának a mértéktelen vágya, amely leginkább a saját szeretőinek hosszú számával és házasságtöréseivel foghatunk meg.¹³

„Messalina már megcsömörlött a könnyű házasságtörésektől és addig ismeretlen kéjekbe süllyedt, mikor Silius is a titkolózás megszakítását kezdte sürgetni, vészes esztelenségében, vagy mert a fenyegető veszedelmek orvosszerének éppen a veszedelmeket vélte: csak nem jutottak odáig, hogy a princeps kivénhedésére kelljen várniuk?” (Tac. ann. XI. 26.)

Tacitus bekapcsolja az érvelésébe az *infamia* római jogi fogalmát. Bizonyos bűncselekmények vagy foglalkozások, mint a színészek, gladiátorok és a prostituáltak esetében jelenik meg ez a fogalom. (Joshel 1995: 56) A felsorolt dolgok, ha egy római polgár nevével egy kalapba kerültek, egyértelműen rontották annak az embernek a megítélését és státuszát. A házasságtörés miatt elítélt nőnek törvényes büntetésként kellett *infamiát* elszenvednie és pont ezt akarja elkerülni Messalina a házassági ajánlat elfogadásával. (Gardner 1991: 129) Tacitus ábrázolásában Messalinát a szexuális

¹³ Messalina mérhetetlen vágyához lásd: Plin. Nat. Hist. X.172; Juv. VI.115-32; Cassius Dio 60.8.5. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Tacitus a római moralizáló retorikára támaszkodik, amelynek egyik témája a megzabolázatlan női szexualitás és társadalmi zűrzavar, hűtlen feleségek és gyengekezű férjeik, a luxus és az örömök hajhászása, a személyes erkölcsök lazulása. Bővebben lásd: (Edwards 1993: 60)

kicsapongásai törvényen kívülé tették. Látszólag csak a tiltott kapcsolatok örömét élvezi, ellentétben a szatirikus női sztereotípiákkal, ez a házasságtörő feleség nem színész vagy gladiátor, hanem egy prostituált, ahogyan azt Iuvenalis, Cassius Dio és Plinius is leírja.¹⁴ Ez pedig a társadalmi és az episztemikus kategóriák összeomlását jelenti, hiszen a társadalom teteje alul lesz, és a tiltott vágy tárgya összekapcsolódik a következményeivel, hatásaival. A zűrzavar megfertőzi az értékrendet, szimbólumokat, családokat és a nőkről kialakított római képet. A római erkölcsi retorika az ellenőrizetlen női szexualitást a káoszhoz társítja, Tacitus házasságtörő feleséget hoz létre, akinek vágya zavart okoz a családban, az udvarban és a társadalmi hierarchiában. (Edwards 1993: 43) Messalina vágya megkerüli a háztartásának és családjának határait. Elhagyja férje otthonát és gyakran megy Silius házába háza népével együtt, ahol ajándékokkal halmozta, mintha a princeps hatalma már a férfié lett volna.¹⁵ Később, amikor Narcissus kinyitatta Silius házát, bemutatta a Drususok és Nerok családi tárgyait, Claudius családjának örökségeit, amelyeket áthordtak oda.¹⁶ Claudius családi szimbólumait egy másik család otthonába vitte, ezért azokat meg kellett semmisíteni, mivel bemocskolták őket. (Joshel 1995: 60)

Az ábrázolásból az is kivehető, hogy Messalina vágyai kaotikusak, hiszen az ellenszenvé és a vágya igen hamar válthatják egymást.¹⁷ Tacitus Messalinájának történetében egy olyan momentum sincs, amit az erényes, tisztességes szóval, (*honestum*) jellemezhetnénk. – *De ebben az élvezetektől megrontott lélekben semmi tisztesség nem volt.* – mondja Tacitus.¹⁸ Tacitus egy olyan képet használ, ami nevetségesnek tűnhet, hiszen a társadalmi és családi határokat átlépő asszony eljut egy szállítóeszközhöz, ami az egyetlen jármű volt, amire felszállhatott, egy kocsi, amellyel kerti hulladékot hordtak.¹⁹ Ez egy metonímia. Az a nő, aki a császári javakat és szimbólumokat egy magánháztartásba és férje családjának képeit egy másik család otthonába vitte, most az eldobott tárgyak helyét foglalja el.

¹⁴ Juv. VI.115 32; Cassius Dio 61.31.1; Plin, Nat. Hist. X.172

¹⁵ Tac. ann. XI. 12.

¹⁶ Tac. ann. XI.35.

¹⁷ (Joshel 1995: 60) a következő példát hozza: Tac. ann. XI.36. Ez az értékelés (*paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia*) Traulus Montanussal kapcsolatban hangzott el, aki Messalina egyik szeretője volt, de nem váhatott be, mivel egyetlen éjszaka után elbocsájtották. Tacitusnál Messalina vágyának egyetlen eleme a jó megjelenés Tac. ann. XI.12. és Tac. ann. 11.36.

¹⁸ Tac. ann. XI.37.

¹⁹ Tac. ann. XI.36.

Tacitus Messalina vágyát az erőszakkal is társítja, jó példa erre, amikor dühöngő cédának nevezik a princeps feleségét.²⁰ Ezt tovább erősíti az a tény, hogy az Asiaticus afférban három férfi és egy nő veszíti életét, köszönhetően Messalina romlottságának.²¹

Tacitus Messalina Silius után való vágyakozását így fejezi ki:

„a mindig gyűlölködő és akkor még ingerültebb ellenséget csak új és őrjöngéssel határos szerelme tartotta vissza attól, hogy vádakát és feljelentőket sorakoztasson ellene. Mert oly lángoló szerelemre lobbant Gaius Silius, a legszebb római ifjú iránt, hogy Iunia Silanát, hírneves származású feleségét elzavarta mellőle, és szabaddá tett szeretőjét birtokába vette.”
(Tac. ann. XI. 12)

Másik szeretője, Mnester a színész, Messalina szerelmének nyomait magán is viselte, korbácsütések behegedt sebeként. Egy kivételtől eltekintve a Tacitus narratívájában szereplő férfi szereplők egyike sem érzett hasonlóan Messalina iránt. Mnester sebei azt bizonyíthatják, hogy alá kellett vetnie magát a császári asszony akaratának. Silius pedig Messalinát mint nőt nem feltétlen kívánja, sokkal inkább politikai sikereket és a hatalom elérését társítja a viszonyhoz és azzal is tisztában van, hogy ha elutasítja őt, akkor azzal semmiképpen sem jár jól. Sem a színész, sem a *consul* nem kerülheti ki Messalina figyelmét.

Claudius, az egyetlen olyan férfit, aki valóban szeretheti Messalinát, ha csak képletesen is, de megfosztották férfiasságától, túlságosan is. Claudius, mint olvashatjuk, nem igazán cselekvőképes és egyfajta bénultság lett úrrá rajta, amelyet szabadosai feleségével fennálló kapcsolatának és az iránta táplált érzelmeknek tulajdonítanak. Tacitus állítása szerint Claudius bénultsága valójában nemcsak a hatalomba való kapaszkodása, hanem a felesége iránt érzett harag, és a házasságának emlékei, valamint gyermekei miatt alakult ki.²² Miután az összeesküvők egy részét kivégzik, Claudius, bortól részegülten meghallgatást biztosít Messalinának. Az *auctor* leírása szerint Claudius Messalina iránti szeretete kezdett visszatérni. Narcissus attól tartott, hogy ha Claudius haragja enyhül, az gátolja a büntetés végrehajtását. Ezért a felszabadított közbelépett és elrendelte Messalina kivégzését.

Claudius cselekvőképtelensége Messalina nyeresége, azonban ez ellentmondásos a császárnő működése szempontjából. A szabadosok számára Claudius gyengesége és az asszonyhoz való kötődése

²⁰ Tac. ann. XIII. 43 *saevienti impudicae*,

²¹ Leírások az általános erőszakosságáról Tac. ann. XI.28.2; XI.32.6. és Cassius Dio LX.8.5.

²² Tac. ann. XI.31. és Tac. ann. XI.34.

számos, Messalina parancsára elkövetett gyilkossághoz kapcsolódik.²³ Ezeknek a gyilkosságoknak a következményei, hogy Messalina befolyással és hatalommal bír. Mivel nem a megfelelő eszközökkel szerezte meg ezt az *auctoritast*, Tacitus a legitim hatalom pejoratív szinonimájaként használja. (Syme 1958: 413) Messalina *potentiája* biztosítja azt, hogy a férfiakat szexuális vágyainak tárgyaként kezelje. Amint azt fentebb megjegyeztük, a házasság ösztönzője Silius, nem pedig a női fél, és nem is Messalina az, aki körvonalazza az esetleges politikai következményeit. Tacitus elbeszélésének végén a földön fekvő passzív, tehetetlen, könnyes asszony összeomlása utal arra, hogy hatalom törékeny. A férjétől függ, aki szereti és vonzódik hozzá, de Claudiust szabadosai befolyásolják. Ugyanakkor a társadalom alakítja Tacitus történetét, hiszen a valóságban csak férfiak gyakorolhatják az *auctoritast*.

A leírásokból látható, hogy Messalina beszéde útján befolyásolja a férfiakat. Claudius szabadosai is tisztában vannak ezzel, és tartanak is tőle különösen, ha ez együtt jár a császárné fizikai jelenlétével. Az asszony elhallgattatása kulcsfontosságú az ügy elsimításához, ezért a császár elől el kellett zárni. A férj és a feleség közötti konfrontációra a Rómába vezető úton kerülne sor, azonban Narcissus beavatkozik. Tacitus elbeszélése azonban ingadozik, hiszen narratív szempontból szüksége van az erős női hangra, ugyanakkor vonakodik leírni vagy idézni. Tacitus története viszont nem működhet anélkül, hogy Messalina hangjának hatalmát megmutatná, szükség van a társadalmi kasztrálás ábrázolására, a tehetetlen és uralkodásra alkalmatlan Claudius bemutatására és így magának a principátus rendszerének negatív megjelenítésére. Ennek ellenére az elbeszélés minimálisra csökkenti a női beszédet és annak hatásait. Asiaticus bukásakor Messalina hangja más férfiakon keresztül működik, akiknek beszédével, politikai kérdésekben, eléri azt, amit akar, kapzsiságának kielégítését és szexuális féltékenységének kicsapongását. Publius Suillius Asiaticus vádlója és Sosibius az, aki körvonalazza azt, hogy Asiaticus milyen fenyegetést jelent az uralkodóra. És amikor Asiaticus saját védelmében mondott szavai meglágyítják Claudiust, Messalina Vitelliushoz fordul segítségért, hogy elsimítsa a hirtelen támadt problémát. A női vágy, a férfi beszéd és az erőszak közötti kapcsolat igencsak elnyúlik az elbeszélésben, de ez közvetlen kapcsolat. A császár jogosult parancsokat adni erőszakos cselekedetek végrehajtására. Asiaticus beszéde ugyan meghatja őt, de Messalina pedig vágyódásának tárgya és a nőnek Vitelliuson keresztül sikerül elérnie célját.

²³ Tac. ann. XI. 28. *multasque mortis iussu Messalinae patratas*

Befejezés

Tacitus, mint korának kiváló államférfija és nagy tudású történetírója, pontosan tisztában volt azzal, hogy Augustus a principátus korai szakaszában igen nagy hangsúlyt fektetett a római erkölcsök megregulálására.²⁴ Azzal is tisztában volt, hogy a rendelkezéseket igyekezett betartatni, ami az utódairól nem igazán volt elmondható, amelyet az *auctor* szívesen hangoztatott is. A principátus rendszerének egyik sarokpillére volt a már-már közhelynek számító régi római erkölcs. Ennek kiváló ellentéte volt Messalina, aki céltábla volt a republikánus ellenzékieknek, hiszen mindent megtestesített, ami miatt gyűlölték a princepsket és mindent, ami hozzájuk volt köthető. Hiszen autoriter személyiség volt, visszaélt hatalmával és emellett erkölcsileg is feslett volt. A Messalinában túltengő vágyat Tacitus arra használja fel, hogy megjelenítse a múlt és a jelen közötti különbséget, ezáltal ábrázolva a társadalom romlottságát, amelynek legfőbb indikátora egyértelműen a principátus rendszere, ami megsemmisítette a *res publicát* és annak morális rendszerét. A vad és szexuálisan túlfűtött Messalina lehetővé teszi számára, hogy leírja a korrump principátust, amelyben egy nő magához ragadhatja a hatalmat és arra is rá tud mutatni, hogy mennyire autoriter is ez a hatalomgyakorlás. Ugyanakkor a szerző egy társadalmi problémára is felhívja a figyelmet, ez pedig a *homo novusok* esete, akik Tacitus interpretációjában nem ismernek elveket, morált, erkölcsöt és csakis a hatalom megszerzésére koncentrálnak minden eszközzel és ezért kell elbukniuk.

Tacitus műveiben többször megjelenik az erényes feleségek ábrázolása, jó példa erre, hogy a germán asszonyokat, a *Germania* című művében jó feleségekként mutatja be, így mutatva tükröt a római asszonyoknak. (Boatwright 1991: 540) Messalina eszközként szolgál, hogy kommentálja a principátust és annak hatalmát. Bár Tacitus egy konkrét nőt mutat be, az ábrázolása valami másra vonatkozik, nem egy adott nőre vagy akár kulturálisan meghatározott nőiességre. Claudius uralkodásának bemutatásakor Messalina vágyainak elszabadulása korrupcióhoz és halálhoz vezetnek. A császári hatalom vizsgálatában Messalina a császári udvar, a város és a princeps hatalmának rákfenejeként funkcionál.

Bibliográfia

Boatwright, M. T.: The Imperial Women of the Early Second Century A.C. *American Journal of Philology* 1991. 112(4) 513.

²⁴ *Lex Julia de adulteriis. Lex Papia Poppea, Lex Julia de maritandis ordinibus*

- Edwards, C.: *The Politics of Immorality in Ancient Rome*. Cambridge. 1993.
- Gardner, J. F.: *Women in Roman Law and Society*. Bloomington. 1991.
- Hegyí, W. Gy.: *Mos és res publica, Politikai kultúra a köztársaságkori Rómában*. Budapest. 2018.
- Joshel, S. R.: Female Desire and the Discourse of Empire: Tacitus's Messalina. *Signs*. 1995/1 21.
- Levick, B.: *Claudius*. New Haven. 1990.
- Martin, R.: *Tacitus*. Berkeley and Los Angeles. 1981.
- Millar, F.: *The Emperor in the Roman World*. Ithaca. 1992.
- Noè, E.: *Storiografia imperiale pretacitiana: Linee di svolgimento*. Firenze. 1984.
- Rutland, L. W.: Women as Makers of Kings in Tacitus' Annals. *Classical World*. 1978. 72:15-29.
- Ryberg, I. S.: Tacitus' Art of Innuendo. *Transactions of the American Philological Association*. 1942. 73:38
- Sharpe, J.: *Allegories of Empire: The Figure of Woman in the Colonial Text*. Minneapolis. 1993.
- Syme, R.: Princesses and Others in Tacitus. *Greece and Rome*. 1981. 28:40-52
- Syme, R.: *Tacitus*. Oxford. 1958.
- Syme, R.: *The Roman Revolution*. London. 1939.